

DR. KARLOVITZ JÁNOS

Budapest

Tankönyvelméleti tanácskozások

1990. szeptember 6-án és 7-én *Európaiság-magyarság-tankönyvek* címmel zajlott az országos tankönyvelméleti tanácskozás az ELTE Főiskolai Tanárképző Karának Kazinczy utcai épületében. E tanácskozás — mint ezt az érdeklődők 240 fős létszáma, az előadások — nemsokára különféle pedagógiai folyóiratokban ellenőrizhető — színvonala, az eddigi sajtóvisszhang (tévémutatató) összecsengően jelzi — fontos és egyben sikeres volt. Egyik újdonsága, hogy most első ízben voltak jelen a *szomszédos országok magyar nemzetiségi tankönyvszerkesztői*, ugyanakkor — ezzel összefüggésben — a tanácskozást kísérő *kiállítás* első ízben mutatta be a külföldi magyar nyelvű és a hazai nemzeti (és idegen nyelvi) tankönyvek válogatott „csokrait”, csoportjait. A nemzetközi méretűvé szélesedő országos konferencia természetesen előzmények, bizonyos „lépcsőfokok” megtétele után vált lehetővé. Egyrészt arra gondolok, hogy néhány évvel ezelőtt nem voltak meg a politikai feltételei egy ilyen találkozásnak, másrészt a felgyorsult történelmi időkből igen aktuális témává vált a konferencia témaköre: tankönyveink európaiságának és magyarságának megvitatása. Megváltozott körülményeink között új szellemiséggel, tartalommal, módszertani megoldásokkal kell megtölteni a tankönyveket, bizonyos iskoláskönyveket (történelem, földrajz) szerte a világon újra kell írni.

Másrészt azonban szakmai vonalon is el kellett érniünk egy ilyen méretű és súlyú konferencia lehetőségéhez, érdemes tehát számba vennünk — csak adatszerűen felsorakoztatva — az 1990-es konferencia szakmai előzményeit.

Az értetlen halogatástól a Világban-konferenciáig

Szerte a világon már hosszú évtizedek óta létezik tankönyvelmélet, a nyugati világban ezt gazdag tankönyvgyűjtemények segítik (például Braunschweigben, Párizsban vagy az USA több városában). Környezetünkben — az egykori szocialista országokban — az állami tankönyvkiadók kebelén belül hoztak létre tankönyvi kutató csoportokat. Hazánkban már 1965-től történtek erőfeszítések egy hasonló szervezet kialakítására, ám ezek a kísérletek rendre belefulladás az értetlenkedés és közöny mindent ellepő porába. Igaz, a Tankönyvkiadó és az Országos Pedagógiai Intézetben belül rendeztek néhány szakmai konferenciát (például 1974 végén), sőt a „szocialista” kiadók vezetői rendszeresen találkoztak és tanácskoztak egymással, ez azonban a nagyobb nyilvánosság kizárásával, mellőzésével történt.

Hazánkban csak 1987-től sikerült létrehozni egy maroknyi tankönyvelméleti kutató csoportot, ám ennek lehetőségei és eredményei — az intézményközi összefogás és alapítás révén lehetővé tették, hogy nem csupán szégyenletes elmaradásunkat hozzuk be több ponton, hanem bizonyos lépésekkel modellértékű eredményeket tudjunk felmutatni.

1987-ben *Változó világ — változó tankönyvek* címmel országos tankönyvelméleti tanácskozás folyt a Budapesti Tanítóképző Főiskolán. (Ennek előzménye és mintája egy szakértői tanácskozás 1981-ben Tatabányán, ahol már nagyon sok, ma is érvényes és esedékes követelményt, ajánlást fogalmaztak meg az oktatásügyi kormányzat számára a szakértők.) Vö.: *Pedagógiai Szemle* 1981. szeptemberi száma.) Az 1987-es tanácskozás ajánlásait, ugyancsak a *Pedagógiai Szemle* „közvetítette” 1987. áprilisi számában.

1988-ban létrejött és a nyilvánosság előtt is megnyílt az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum — a tankönyvelméleti csoport egyik „alapítójának” — Tankönyvtára a Bp., XI., Tornavár u. 14—20. sz. szalagház alagsorában. Ma is ott található — mintegy 70 000 kötetével Közép-Európa legnagyobb méretű tankönyvi különgyűjteményeként — jobb sorsra (például a „megpályázott” Zichy-kastély elnyerésére) várva.

1987-ben és 1990-ben a csoport vitasorozatokat szervezett az Országos Pedagógiai Intézet (jelenleg Nemzeti Szakképzési Intézet) jóvoltából és helyszínén.

1990. június 4-től 10-ig hazánkban tartotta első „kelet-európai” regionális tankönyvi konferenciáját a *Világbank*. Az angol nyelven tartott előadások és vitaanyag megjelenés előtt áll a Tankönyvkiadónál. Itt most csupán néhány mozzanatot ragadhatunk ki e „korszakos” esemény-

ből, amelyen 17 országból érkeztek meghívottak az Amerikai Egyesült Államoktól Indiáig, Izraeltől Spanyolországig (többségben a Közép-Kelet-Európa országaiból).

Az igen magas színvonalon és egyszersmind igen jó hangulatban lefolyt konferencián magyar részről dr. Benedek András „remekelt”, aki nem csupán közérdekű és elemző angol nyelvű előadásával tűnt ki, hanem vitavezető készségével is — lévén a konferencia egyik vitavezetője az amerikai S. P. Heynemann úr mellett.

A világban elsősorban tájékozódni jött térségünkbe, ám néhány tanulságos megállapítását érdemes lenne megszívlelni, különösen akkor, ha a későbbiekben igénybe kívánjuk venni nem könnyen megszerezhető anyagi támogatásukat is. Egyrészt fokozottabb takarékosagra intették a mintegy négyezerféle tankönyvet kiadó, használó magyar tankönyvkiadást (valóban félfő, 800—1200-féle tankönyvünk teljesen fölösleges, egymást átfedő, „üthő” taneszköz), másrészt javasolták a tankönyvek újra felhasználását. Ez sem új, számos újságírónk már évek óta erősen hangoztatja eme — Nyugaton sem „szégyellt” megoldást — s az alsó tagozatban már meg is indult az ingyenes tankönyvellátás, azaz a tankönyvek ismételt felhasználása. Bármily hihetetlennek tűnik is első hallásra, ezzel — a „nyomott” tankönyvárak miatt — megtakarítást tudunk elérni az államháztartás tankönyvellátási szektorában.

Végül — de nem utolsósorban — a Világbank nyugati és keleti képviselői is egyetértettek abban, hogy a „felzárkózás”, az „európaizálás” biztos jele és egyben követelménye bizonyos tankönyvválaszték kialakítása, amelynek velejárója némi versengés a tankönyvkiadásban is. (Jól tudjuk, hazánk tankönyvkiadása hosszú évszázadokig európai jellegű és színvonalú volt e téren is, ebben is a „fordulat éve”, pontosabban az 1949-ben létrehozott monopolhelyzetet élező mamutvállalat, a Tankönyvkiadó létrehozása vetett véget, s következett be 40 esztendőn át az „egy-könyvűség” sivár időszaka.)

Európaiság — magyarság — tankönyvek régen és most

A konferencia előadói — mindenekelőtt Mészáros István neveléstörténész professzor — a múltbéli tankönyveinkben vizsgálta — és találta meg — az európaiság és magyarság egymásnak ellent nem mondó, inkább egymást kiegészítő követelményét és megvalósítását. Egy másik előadás jelenlegi tankönyveinkben kereste ugyanezt — kimutatván, hogy egyszerre fogyatkozunk meg magyarságban és európai színvonalban 1949 utáni tankönyveinkben. S noha folyamatos és fokozatos fejlődés észlelhető tankönyvvilágunkban — tartalmi, módszertani és kivitelezési szempontokból egyaránt —, jelenlegi „közepes” helyzetünkkel, helyzetünkkel aligha lehetünk elégedettek.

A hozzászólók megerősítették azt az ésszerű elképzelést, hogy az elkövetkezendő években kapkodás és kényszerpályákra vezető kampányok helyett az eddigieknél jóval tudatosabb, elméletileg megalapozottan kell végrehajtani tankönyveink szellemiségének, tartalmának javítását, csakúgy, mint kivitelezési technológiájának ésszerűsítését és tartósabbá tételét.

Szükség van a különféle szerzők és kiadók versenyére is, ám ehhez ha nem is egyenlő, de némi esélyt is szükséges kapniuk (konkrétan a tankönyvkiadásra szánt állami dotáció bizonyos hányadát).

A kétnapos konferencia egyik legérdekesebb előadását Szabolcs Ottó tartotta — külföldi tankönyvek magyarságképeről. Kimutatta, hogy hazánk (történelmünk és kultúránk) külföldi tanítása igen kis mértékű és hézagos (ezen sajnos, nem is csodálkozhatunk), esetenként még mindig tévedésekkel, megítélési torzításokkal terhelt. Így például nem ismerik el (illetve egyszerűen nem ismerik) Magyarország szerepét, élet-halál küzdelmét az iszlám-török hódításokkal szemben, tendenciózus és igazságtalan a Monarchiában — így a világháborúban — játszott szerepünk megítélése is. Szabolcs Ottó hatalmas kutatómunkájának kiérlelt, összefoglaló „gyümölcse”: *Magyarságkép külföldi tankönyvekben* a napokban várható a könyvesboltokban — a Tankönyvkiadó gondozásában.

Sok szó esett közös — határainkon belül és kívül élő magyarok, magyar tankönyvek számára egyaránt fontos — kincsünkről: a tiszta, világos, érthető, szemléletes, szép és megragadó erejű nyelvről is, amelynek egyes tankönyvek annyira híján vannak! Pedig a megfelelő nyelvi, képi kommunikációs „közvetítés” nélkül nem érhetünk el jó eredményeket tankönyveink révén az oktatásban.

Eltérő volt az előadók és vitázók véleménye a *tanterv és tankönyvek* szerepéről, a tankönyvjóváhagyás liberalizálásáról — vagy egyáltalán, elhagyhatóságáról. Ballér Endre, a fokozatos lajtítás, liberalizálás híve, Szabenyi Péter a teljes tananyagszervezés (tankönyvkiadási) szabadságra esküszik. Ám — mint Török Tivadarné kísérletek és próbálkozások adatsoraira hivatkozó előadása bizonygatta — ez nem olyan egyszerű: A legszebb elképzeléseket is gátolhatja, megakadályozhatja a „kemény” anyagi tényező, amely a tankönyvszervezés folyamatának nem elhanyagolható eleme. S pénz egyelőre csupán az „alaptankönyvekre”, vagyis a jelenlegi „egy-könyves”

tankönyvellátásra jut, a kísérletezők nehezen (furfanggal vagy erőszakkal, protekcióval) jutnak hozzá.

Rendkívül érdekes és értékes volt a külföldi főszerkesztők hozzászólása, mondandója. *Ivaskovics Mihály Ungvárról* korrekt ismertetést adott a Kárpátalján használatos tankönyvek mennyiségi és minőségi problémáiról. Szerkesztőségi csoportjának erőteljes igénye, hogy nagyobb önállóságot kapjon a szövegek kialakítása mellett a grafikai anyagok, grafikusok megválasztásában is. Így az ő könyveik is hasonlóan „magyarosabb” jellegű ábrákkal, rajzmotívumokkal gazdagodhatnak, mint például a jugoszláviai (újvidéki, zágrábi) olvasó- vagy énekeskönyvek.

Kecskeméthy Győző Pozsonyból arról számolt be, hogy mintegy 800 magyar nyelvű tankönyv van forgalomban Szlovákiában. A kiállítás megtekintői saját szemükkel győződhetek meg arról, milyen csodálatosan szép, színvonalas művészettörténeti, irodalmi és más természetrajzi tankönyvek kerültek ki a pozsonyi magyar szerkesztőség műhelyéből. (Esetenként pironkodva állapítottuk meg, hogy tanulhatnánk tőlük!) A pozsonyi főszerkesztő fölvetette a gazdaságos szervezés, a közös kiadás, illetve átvételek ügyét, amelyek részleteiről már az előző napokban tárgyaltak a hazai kiadói szakemberekkel.

A konferencia anyagát a főiskola technikai szakemberei, munkatársai egyszerűt magnetofonszalagokra vették fel, másrészt több folyóirat vállalta az írásban is leadott előadások közlését a közeljövőben. Harmadrészt két videofelvétel is készült: egyiket a főiskolások, másikat a Magyar Televízió készítette (ezt, és egy később készített felvételesorozatot a Tankönyvtárról a TV2 sugárzásában láthatták olvasóink). A *Napközben* és a *Szülőföldem* rádiós műsört készített, ám a konferencia „utóélete” csak most kezdődik. Az előző konferenciák ajánlásai, összegezései csak hónapok múltán jutottak el igazán a köztudatba és az illetékesek elképzeléseinek a gyakorlatába, ez így is van rendjén.

A konferencia egyik konklúziója, hogy folytatni kell az eddigi kezdeményezéseket, lehetőleg két év múlva újabb nyilvános, országos tanácskozást ajánlatos szervezni az időközben az ELTÉ-nek átadott volt pártfőiskola (korábban a Szent Szív Apácarend) épületében, ahol erre pompás helyszín kínálkozik.

Dobsi Attila: Egy intézmény kálváriája

A PEDAGÓGIAI INTÉZETEK ÉS A '80-AS ÉVEK OKTATÁSPOLITIKÁJA

Az Értelmező Szótár szerint a kálvária „sok szenvedéssel járó hányattatást” jelent. „Egy intézmény kálváriája. A pedagógiai intézetek és a '80-as évek oktatáspolitikája.” — ezt a címet adta Dobsi Attila közeljövőben megjelent könyvének. Magam mint pedagógiai intézeti dolgozó, úgy érzem: aligha fogalmazhatott volna találébban a szerző.

Ráadásul — mint ahogy mi „belülről” megéljük — nincs vége a kálváriának. A pedagógiai intézetek jogállása, fenntartásának kérdése még mindig nem tisztázódott; a tanügyigazgatás, a szakmai irányítás reformja még nem fejeződött (fejeződhetett) be.

1985-ben elindult egy oktatáspolitikai vállalkozás, amely nem kevesebbet akart, mint az iskolákat megszabadítani a rájuk telepedő bürokratikus nyomástól. Már akkor is látszott: e vállalkozás sikere alapvetően attól függ, hogy sikerül-e az iskolai önállóságnak megfelelően átalakítani az iskolák irányítási környezetét.

Ennek a törekvésnek egyik sajátos eleme volt a megyei pedagógiai intézetek kialakítása. Hosszú, keserves kompromisszumokkal terhelt folyamat volt ez az öt év. A könyv erről az időszakról ad — különböző szempontokat alapul véve — egyfajta értékelő tájékoztatást. Mint a szerző az előszóban megfogalmazza: „Elsősorban a pedagógusokra számítunk, végül is róluk szól ez a munka. Másodsorban a vihart meg-, illetve átélt pedagógiai intézeti munkatársak, szaktanácsadók érdeklődésére tarthat számot e könyv. Nem utolsósorban pedig a szakigazgatás különböző szintjein eddig dolgozó, illetve a jövőben is ott tevékenykedő munkatársak, szakemberek olvashatják. Ha ezen felül még bárki kezébe veszi és elolvassa, az már nem várt siker.” (7. old.)

A rendkívül összetett problémát a szerző öt fejezetben tárgyalja (A kiindulási helyzet; Harcol az intézert; A megvalósult intézet; A működő intézet, valamint kapcsolatrendszerének kialakítása; Következtetések és továbblépés). A témaválasztását tekintve, teljesen egyedülálló kötet minden sora arról győz meg bennünket, hogy az intézetekről tudósító elemzési tapasztalatok túlmutatnak a szűken vett intézeten, tehát ezek sorsát szélesebb összefüggés keretében kell figyelemmel kísérnünk.

A szerző a „szélesebb összefüggés” meglátása érdekében — ahhoz, hogy differenciáltan érzékeltesse: e törvényi vállalkozás honnan, milyen alapról indult — először egy viszonyítási ala-